

Miscellanea.

„Люди в пенезех“.

Стара термінологія не знала таких технічних термінів, як нинішнє право, й тому треба бути дуже обережним в генералізації значіння старих виразів і назв. Коли певна група текстів дає нам певне значіння для данного терміну, се не виключає можности, що він мав в дійсности значіння дещо відмінні, і на се може знайти ся иньша група документів з таким відмінним значінням. Отже категорично відкидати всякі иньші значіння даної назви, окрім представленого певними документами, небезпечно.

Такі загальні гадки викликає контроверсія що виникла між істориками литовського устрою. Проф. Любавский ототожнив був закупів литовського права з наймитами; проф. Ясинский то збив, а за те поспішив ся заявити, що проф. Любавский помиляється ся, відріжняючи від закупів „людей в пенезех“, бо се теж саме, як показує ряд текстів¹⁾. Дійсно, тексти, вказані Ясинским, зближають понятя закупства з понятем „бути у пенезях“. Але він зовсім неоправдано ототожнює абсолютно сі вирази і заперечує мов би документ, наведений у Любавского на доказ ріжниці сих двох виразів, такої ріжниці не містить.

¹⁾ Любавській Областное дѣленіе и провинц. управление в. кн. Литовскаго с. 393—5. Ясинский Закупы Рус. Правды и памятниковъ западно-русскаго права. (Сборникъ посвящ. Буданову с. 456—8). Див. про се також мою Історію України-Руси т. V с. 117—118.

З огляду що сей спірний документ досі наводив ся лише у витягах на виривки, а він сам по собі дуже інтересний для пізнання сеї термінології, то я наводжу його в цілости (Записи 12 л. 184):

Потверженьє Леньку Федоровичу Сасицу на замену именья его Свислочы а на имене Гнойницу з паном Иваном Аньдреевичом обойга в повете Городенском лежачых на вечность.

Жыкгимонтъ — чынимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотрит або чтучы услышитъ, нынешньимъ и потомъ будучимъ, кому будетъ потребъ того ведати. Прышодшы перед насъ обличьне подскарбий нашъ дворный державьца веленьский панъ Иванъ Андреевичъ а дворанинъ нашъ Ленько Федоровичъ Сасинъ поведили перед нами, ижъ они меняли межы собою именьи доброволне, и панъ Иванъ подскарбий дал Леньку Сасицу именье свое на имя Гнойницу со вьсьми земьлями пашьными и борьтньными и с сеножатыми и с прыкушлеными земьлями и закупьными и зъ гаи и дубровами и с хоромами и со вьсемъ будованьемъ, што колвекъ естъ в томъ дворе, и со вьсимъ с тымъ, какъ онъ самъ держал, ничого на себе не заставляючы, кромъ челяди неволное и закуповъ и наймитовъ и окромъ дву боярышовъ его Богданьца а Янеля Мопсевича — тыи мають со вьсьми статьки своиими за пана подскарбего пойти, а земьли свои Леньку зоставити. И к тому панъ подскарбий поступилъ ему дву земль своих: наше данины на имя Торабаровьщыны и што ся дотычетъ, ижъ Унучьки не въ которую часть тое земьли Тарабаровьщыны в поля и въ дубровы вприраются, панъ Иванъ маеть в ними о томъ право мети: естли тую земьлю под ними зыщеть, тогьды маеть тую земьлю Леньку подати, какъли жъ панъ Иванъ того не зыщеть, тогьды Ленько не маеть в тыи поля и дубровы уступати ся. А которыи люди прыхожи в том именьи были за паномъ Иваном у пенязех, тыи люди мають Леньку служыти, а который бы человекъ не хотел ему служыти, и онъ маеть Леньку пенязи отьложыти подде запису своего и отъ него доброволне поити прочъ, а земьли их маеть Ленько держати. А къ тому панъ Иванъ прыдал ему готовизною пятдесять копъ грошей литовское монеты по десяти пенезей в грошь, и которыи листы твердости и прывилья пан Иванъ на тое именье Гнойницу мел, онъ тыи вси листы и прывила Леньку подавал. А Ленько Сасинъ и зъ жоною своею Ганьною и в детми своиими пану Ивану подскарбему напротивьку того дали именье свое въ Городеньскомъ повете на Свислочы, которое именье по жоне его Ганьне ему ся было достало, и с тыми двема пустовьщынами, што на нас выслужыл: Некрашовщыну а Маньцевьщыну с прыкупьными земьлями и закупьными. И на то Ленько Сасинъ тыи вси листы твердости папа Ивановы и его листъ меновный перед нами

вказывалъ и билъ намъ чоломъ, абыхмо ему на то дали нашъ листъ и тоє именьє выше писаное потвердили ему нашимъ листомъ на вѣчность. Ино мы з ласки нашеє на его чоломбитъє то вчывили, на то дали ему сес нашъ листъ и тоє именьє, мену его, какъ выше в семъ нашимъ листе выписано, потвержаемъ снмъ нашимъ листомъ на вѣчность ему самому и его жоне и их детемъ и напотом будучым их спадкомъ со всьими землями пашьными и бортъными и съ сеножатыми и зъ гаи и лесы и дубровами и з ловы зверыньными и пѣташьными и со озеры и з реками и з речьками съ ставы и з млыны и их вымелки и з бобровыми гоны и з служьбами и входы всих тых земель, и з даньми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничьвыми, и з дякълы оржаными и овсяными, и со всьимъ с тымъ, какъ ся тоє именьє выше писаное Гънойница здавна само в себе ся маеть, подле мены его и листу меновного, и волень Ленъко Сасинъ и его потомъки тамъ двор себе збудовати, млыны и ставы справити и люди садити и прыбавити и розшырыти и къ своему лепшому и вжыточному обернути какъ сами налепей розумеючы. А на твердость того печать нашу казали есьмо прывесити къ сему нашому листу. При томъ был державъца ушьполскій и пенянский панъ Станиславъ Миколаевичъ. Писанъ у Судомыры под лет Бож. Нарож. 1524 месеца сен. 3 день илѣдыкъ 13.

Як бачимо в документі зовсім виразно відріжені: а) челядь невольна, б) закупа, в) наймити, г) люди у пенязех. Перші три категорії людей давній власник виводить з собою, „люди прихожи у пенезех“ лишають ся новому власнику. Отже „люди у пенезех“ не зовсім і не завсіді значить теж саме, що закупа. Про закупа теж можна сказати, що він пробуває „у пенезех“, але не все, що може бути „у пенезех“, мусить бути закупом в значінню застава (може бути, як то я говорив в рецензії праці проф. Ясинского, в т. LXII с. 10, і поняте „закупа“ в дійсности було ширше, ніж розуміє Ясинский). В данім разі „люди прихожи“, що були „за паномъ Ивановъ у пенезех“, очевидно не люде заставні, а селяне прихожі, що осіли на ґрунтах „пана Івана“ й діставши від нього на господарство ріжне „успоможеньє“, видали йому „записи“ на певний грошевий еквівалент тої підмоги. Так зовсім справедливо толкував Любавский. Припущенне Ясинского, що тут „закупа“ означають тих закупнів, що сиділи в дворі, „а люди в пенезех“ тих закупнів, що осіли на панських ґрунтах, являєть ся виразним натяганнем тексту, й власне в такім разі зміст документу міг би тільки викликати всякі непорозуміння супроти того, що всі закупа без огранічення мають бути виведені з маєтности давнім властителем.

Ще більш штучне й довільне толкування його, що тут „люде в пенезех“ можуть означати закупів, що сидять на закупних, себто заставних (але не їх) землях; для чого з такого закупа в квадраті має вийти „чоловік в пенязях“, лишаєть ся зовсім незрозумілим.

М. Грушевський.

Вірша про отця Негребецького.

Гумористично-сатиричне віршуванє на Україні при кінці XVIII в. було значно багатше і ширше своїм обємом, як ми доси думаємо. Далеко не всі плоди того віршуваня, про які до нас дійшли відомости, були опубліковані, хоч їм і пощастило попасти в рукописні записки; иньші ходячи з уст до уст попали в забуте або ждуть доси щасливої руки принагідного записувача. До числа таких вірш, що хоч давно записані, пізно появляють ся в друку, належить і отся вірша, яку подаю далі. Публікую її тут із трьох копій, які з ріжних сторін дійшли до моїх рук. Ті копії йдуть також із ріжних жерел і виявляють деякі відміни в тексті; можна би навіть із деяким правом говорити про дві редакції: вчаснішу, польсько-українську, і пізнійшу, чисто-українську.

Перша копія містить ся в бібліотеці Оссолінських у Львові в рукописі ч. 4017, вписанім у інвентар під титулом „Wiersz pora Nehrebeckiego“, в самім тексті титул відмінний „Powieść pora Nehrebeckiego“. Рукопис на 10 картках великого 4° (велике листове folio), писаний одною рукою десь у початках XIX в., гарною латинкою, містить саму тільки сю віршу в 202 рядках, без ніякої передмови ані уваги, де, коли й ким вона записана. Перші 20 рядків зложені польською мовою, і се головний знак, який відріжняє сю копію від двох дальших, що записані остатніми роками з усної передачі.

Друга копія зладжена українським артистом-малярем А. Сластьоном і мала бути надрукована в „Кіевской Старинѣ“, та російській цензурі наш старий віршописець видав ся занадто небезпечним і вона не допустила його віршу до друку. У мене під рукою щіткова відбитка тексту вірші п. з. „Отець Негребецький“, до якої д. Сластьон додав ось яку вступну увагу, яку наводжу в перекладі на нашу мову: „Вірша про уніятського попа: Віршу про уніятського попа, отця Негребецького, яку отсе подаю на увагу читачів К. Ст., чув я уперве в місточку Копайгороді, подільської губ., шаргородського пов.